

M. Benko

Mało znany zabytek wczesnego odrodzenia w Jeruzalu

Ochrona Zabytków 9/1-2 (32-33), 111-113

1956

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

logiczne w Krakowie we wrześniu 1955 stwierdzono, że występują tam dwa systemy umocnień obronnych. Wał górny, otaczający płaski szczyt, miał silną konstrukcję drewnianą, przesypaną okruchami skalnymi; został doszczętnie spalony aż do stopienia miejscami ziemi i kamieni na szlakę. Dostęp do wału na grzbiecie góry obwarowano trzema wałami i rowem. Wał dolny, tworzący jakby podgrodzie, to mur ułożony w dolnych warstwach na zaprawie wapiennej z kamieni piaskowcowych; kamienie opadłe z wierzchu muru zasypały jego boki i zamieniły mur na wał, pokryty roślinnością, w 1/3 zniszczony obecnie przez wybieranie kamieni na podmurówki. W murze tym odkopano bramkę (ryc. 127), zasypaną w przejściu miałem węglowym i popiołami, a w nich skorupy datujące pozar na wiek XI. Styk obu wałów za bramką, zapełniony kamieniami z rozwalonych murów, jak również trzy leje między wałami a wschodnią krawędzią górnej platformy, to zapewne pozostałości po dawnych budowlach. Zbadanie tych miejsc dałoby bardzo ciekawe rozwiązanie tak odmiennych fakturą założeń obronnych całego grodu, istniejącego jeszcze — wedle źródeł pisanych¹ — w drugiej połowie XIII w. Teren objęty wałami należy do lasów państwowych, otoczenie na zboczach Grodziska do okolicznych chłopów. Prawna ochrona cennego a zniszczonego zabytku jest konieczna.

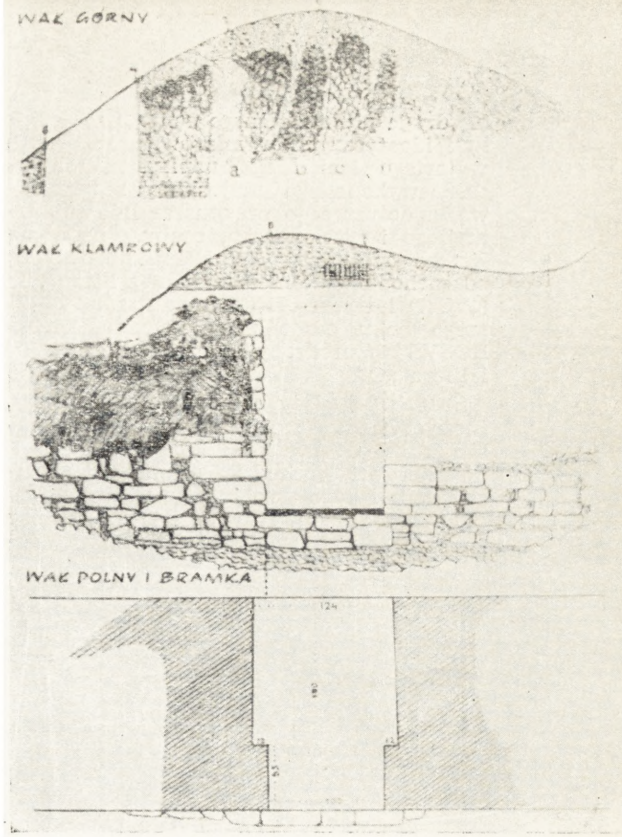
G. Leńczyk

MAŁO ZNANY ZABYTEK WCZESNEGO ODRODZENIA W JERUZALU

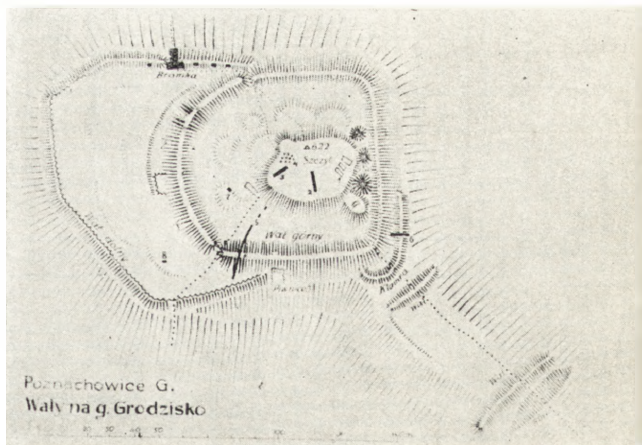
W miejscowości Jeruzal powiatu Mińsko-Mazowieckiego zachował się mało znany i niepublikowany nagróbek rycerza pochodzący z pierwszej połowy XVI wieku. Przedstawia płaskorzeźbioną płytę z szarego piaskowca o wymiarach ok. 1,13 × 2,00 m, umieszczoną w podłodze miejscowego kościoła u wstępu do prezbiterium. Płaskorzeźba, odzwierciedlająca jeszcze w potraktowaniu tematu wpływy średniowiecza, wyobraża rycerza w pozycji leżącej na wznak, odzianego w zbroję, na mieczu, z buzdyanem w podniesionej ku górze prawej ręce, z głową w hełmie, spoczywającą na poduszce z chwastami; u nóg rycerza — ostrogi. Dość mocny relief płaskorzeźby (jeszcze obecnie około 5 cm) został, zwłaszcza w częściach bardziej wypukłych, znacznie starty przez chodzenie; dotyczy to szczególnie twarzy.

W przedłużeniu powyżej opisanej płyty w kierunku głównego ołtarza znajduje

¹ Kodeks dyplomatyczny Polski, wyd. I. Rzyszczewski i A. Muczkowski, t. III, s. 89—90; Monumenta mediaevali hist., wyd. Fr. Piekoskiński, t. III, s. 364—5.

Ryc. 128. Poznachowice Górne. Profile przekopów na wałach grodziska.

Ryc. 129. Plan obwałowań na górze Grodzisko w Poznachowicach Górnych.

się druga płyta z takiego samego materiału i identycznych wymiarów, z resztkami wytartego łacińskiego napisu na obwodzie, wykonanego majuskułą renesansową, a dotyczącego przypuszczalnie tej samej, co i płaskorzeźba, osoby. Dają się jeszcze odczytać: wzdłuż krótszego boku od zachodu — koniec wyrazu z literą „S” („VS”?) i wyraz „HIC” oraz wzdłuż dłuższego boku od północy wyraz „GENE-ROSVS” („urodzony”), część litery „T” i litera „O”.

Środek tej płyty całkowicie wydeptany, żadnych śladów rzeźby ani napisu nie posiada.

Jakie jest pochodzenie pomnika jerozalskiego i kogo wyobraża?

Jeruzal (przed tym Jeruzalem), który do połowy XVIII wieku nosił nazwę Ze-

liszewa, był przed 1533 r. wsią, należąca do rodziny Oborskich. W 1533 r. właściciele Żeliszewa i sąsiedniego Łukówka — Serafin, sędzia czerski i Zygmunt Oborscy — uzyskali przywilej na lokację w miejscu istniejącej wsi Żeliszewa miasta na prawie magdeburskim. Był to okres wyjątkowo intensywnego nasilenia procesu lokacji miast na południowym Mazowszu prawobrzeżnym. Posiadanie miasta przez pana feudalnego dawało jeszcze w XVI w. poważne korzyści, stając się instrumentem umożliwiający dodatkową eksploatację chłopów pańszczyźnianego poprzez propinację i rzemiosło usługowe wykonywane przez mieszczan zobowiązanych do rozlicznych świadczeń na rzecz dworu. Lokacji miasta Żeliszewa towarzyszyło prawdopodobnie charakterystyczne, zachowane do dziś, jego ukształtowanie przestrzenne z rynkiem o trzech pierzejach założonych regularnie pod kątem prostym, z wylotami ulic w narożnikach rynku i z farą usytuowaną przy pierzei czwartej, płynnie odchylającej się ku południowi.

Farę ufundowali w r. 1532 również Oborscy, wnosząc ją z drewna.

Obecny — również drewniany — kościół, pobudowany około 1757 r. przez ówczesnego właściciela Jeruzala — wojewodę Mazowieckiego Kazimierza Rudzińskiego, wzniesiony został na miejscu dawnej fary z XVI w. Być może, że samo położenie wyżej opisanych płyt nad istniejącą tu prawdopodobnie w podziemiu, a obecnie niedostępną kryptą nie uległo nawet większej zmianie.

Czas powstania pomnika jerozalskiego wiąże się niewątpliwie z okresem działalności Oborskich przy lokacji i organizowaniu miasta oraz budowie fary. Należy się domyślać, że i sam nagrobek dotyczy członka tej rodziny.

Nie przedstawiając sobą wybitnego dzieła sztuki, jest jednak nagrobek jerozalski cennym dokumentem, świadczącym o rozwoju kulturalnym południowego Mazowsza prawobrzeżnego już w okresie wczesnego Odrodzenia. Jest dokumentem tym cenniejszym, bo jednym z nielicznych, występujących obecnie na tym obszarze, gdzie powszechnie stosowany w ubiegłych stuleciach budulec drzewny nie sprzyjał długotrwałemu zachowaniu materialnych śladów kultury.

Na marginesie należy zwrócić uwagę na obecny budynek drewnianej, gontem krytej, fary jerozalskiej, który — aczkolwiek wzniesiony w połowie XVIII wieku — posiada jeszcze w swym ukształtowaniu widoczne wpływy b. trwałych tradycji drewnianego kościelnego budownictwa gotyckiego. Tradycje te widoczne są m. in. w planie budynku, a w szczególności

Ryc. 130. Jeruzal (pow. Mińsk Maz.). Kościół par., płyta nagrobna z XVI w. Inwentaryzował autor.

w wielobocznie zakończonym prezbiterium oraz w więźbie dachowej, usiłującej — w nieudolny zresztą sposób — naśladować konstrukcję gotycką z tzw. storczykami.

Obok fary zwraca uwagę okazały pomnik Floriana Cieszkowskiego, wzniesiony w ostatnich latach XVIII w. w postaci łuku tryumfalnego o klasycystycznej architekturze z reminiscencjami baroku.

M. Benko

SŁUP DROGOWY POCZTY POLSKO-SASKIEJ Z POCZ. XVIII W. W ZGORZELCU NAD NYSĄ ŁUŻYCKĄ

W czasie prowadzonych przez Pracownię Konserwacji Zabytków w m-cu wrześniu 1955 r. prac inwentaryzacyjnych w polskiej części Zgorzelca nad Nysą Łużycką znaleziono zwalony i uszkodzony w czasie działań wojennych słupek drogowy poczty polsko-saskiej z czasów Augusta II „Mocnego”.

Wspomniany słupek drogowy wykonany z piaskowca, ma kształt obelisku kwadratowego o wymiarach: podstawy 50 cm, szczytu 25 cm, wysokość samego obelisku 285 cm. Łączna wysokość z postumentem nakrytym gzymsem oraz ze stopniem podstawy wynosi ok. 425 cm.

Górna część obelisku ozdobiona jest trzema parami herbów Rzeczypospolitej i ks. Saksonii w owalnych, połączonych ze sobą tarczach ujętych w barokowe kartusze. U spodu kartusza tarcza z inicjałami A (Augustus) R (Rex) cały zaś kartusz zwieńczony koroną królewską.

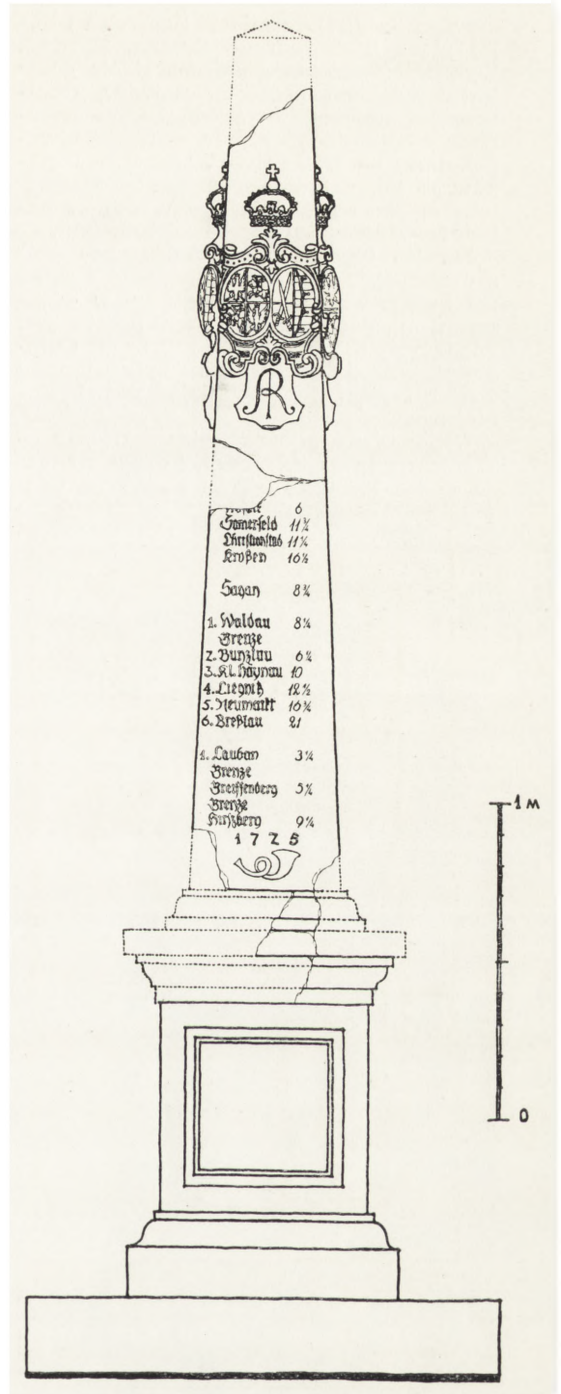
W części dolnej obelisku podane są nazwy niektórych miast Śląska i Saksonii z odległościami w milach. Pomiędzy miastami oznaczone są granice Saksonii i Śląska. Poniżej data 1725 i wklęsły rysunek trąbki pocztowej¹.

Napisy i herby skierowane są na 3 strony, zgodnie z kierunkiem rozchodzących

¹ Treść napisu na jednej ze stron słupa: (w nawiasie — polskie nazwy miejscowości).

uszkodzony	6	
Sommerfeld	11 3/4	(Lubsko)
Christianstad	11 1/4	(Krzystkowice)
Krossen	16 1/2	(Krosno Odrzańskie)
Sagan	8 3/4	(Zagań)
1. Waldau	8 1/4	(Wykroty)
Grenze		
2. Bunzlau	6 1/4	(Bolesławice)
3. Kl. Haynau	10	(Chojnów)
4. Liegnitz	12 1/2	(Legnica)
5. Neumarkt	16 3/4	(Środa Śl.)
6. Breslau	21	(Wrocław)
1. Lauban	3 1/4	(Lubań)
Grenze	5 1/4	(Gryfów)
Greiffenberg		
Grenze		
Hirsberg	5 1/4	(Jelenia Góra)

Cyfry oznaczają odległość w saskich milach pocztowych licząc od Zgorzelca (saska mila pocztowa — 7.500 m).

Ryc. 131. Słupek drogowy poczty polsko-saskiej w Zgorzelcu. Pomiar i rekonstrukcja autora.